

FAZEKAS ISTVÁN

KORREFERÁTUM OBORNI TERÉZ ELŐADÁSÁHOZ

A forráskiadás mindig két problémát vet fel, amint az a konferenciaszervezők által előzetesen megadott több vitaanyagból is kiviláglik, a *mit* és *hogyan* problémáját. A *mit adjunk ki* kérdésére referátumomban nem térnék ki. A források kiválasztására vonatkozó alapvető szempontokat a korújkor tekintetében véleményem szerint máig érvényesen meghatározta a Magyar Történelmi Társulat 1920-as szabályzata (12–16. p.). A *hogyan* kérdése azonban számos problémát vet fel, jóllehet alapvetően egyetértek Oborni Terézzel abban, hogy a latin forráskiadás esetében lényegesen kedvezőbb a helyzet, mint más nyelven készült források esetében, mivel itt létezik egy nemzetközi gyakorlat, amelyhez igazodni lehet, mi több kell is. Nem hiszem, hogy sok újdonságot mondok azzal, hogy korújkori latin források esetében nemzetközileg általánosan elfogadott a humanista helyesírás követése. Olyannyira bevettnek számít, hogy a német történetírás által 1980-ban a korújkori szövegek kiadására készített és azóta irányadónak számító szabályzat összesen 20 sorban foglalkozik a latin szövegek okozta problematikával, miközben az olasz, francia, spanyol, német szövegek esetében követendő irányelvek általában két-két oldalt kaptak¹. A humanista ortográfia mint alapvetés elfogadását véleményem szerint az indokolja, hogy a XVI. századtól az iskolai tanulmányok során a diák elé mint eszményt a klasszikus latinság elsajátítását helyezték, s a diákok később a tanulmányok alatt elsajátított eszmények megvalósítására törekedtek, vagy legalábbis kellett volna, hogy törekedjenek. Tegyük hozzá, a források egy része ezen törekvésnek igencsak kevés nyomát mutatja. Mivel pedig a forráskiadás célja az, hogy az olvasó kezébe egy a valósághoz hű, azonban mégiscsak könnyebben ke-

---

¹ Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte. In: Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland. Berichtsjahr 1980, 85–96. p. Ez a szabályzat Johann Schultze által még az 1930-as években megalkotott és a „Richtlinien für die äußere Textgestaltung bei Herausgabe von Quellen zur neueren deutschen Geschichte” cím alatt kiadott szabályzatot váltotta fel. In: Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine, 78. (1930) 37–45. p. Újabb kiadása: Blätter für deutsche Landesgeschichte, 102. (1966) 1–10. p. Nagyrészt megegyezik a német szabállyzattal a Római Jezsuita Történeti Intézet által kidolgozott forráskiadási szabályzat is: Normae pro edendis „Monumentis Historicis Societatis Iesu”. Romae, 1962. 1–5. p. Ez utóbbi megszerzésében Molnár Antal volt segítségemre, akinek czután is köszönöm szívességt.

zelhető forrást adjon, (ismét egyetértés Oborni Terézzel) ma a kiadást végző személy kénytelen a forrás külső képébe belenyúlni, lényegi tartalmi változtatás nélkül a benne található következetlenségeket lehetőség szerint kiküszöbölni. A korai és újkor latin források esetében ehhez a művelethez szolgál vezérfonalul a humanista helyesírás, amelyet a magyar szabályzatok közül egyaránt használatra ajánl a Magyar Történelmi Társulat 1920-as szabályzata, ill. a Benda Kálmán által az Országgyűlési Emlékek kiadására készített szabályzat is.

A fentebb elmondottak értelmében a nemzetközi és a magyar kiadási szabályok nagy vonalakban megegyeznek egymással, néhány eset megítélésében azonban eltérnek egymástól az ajánlások. A magyar gyakorlat mind az u-v, mind a i-j esetében a kiejtés szerinti írásmódot javasolja, ezzel szemben a két fentebb emlegetett nemzetközi szabályzat a humanista gyakorlatot követve az i-j esetében az i-re való átírást tartja ildomosnak, a szókezdő i esetében is (*iam* tehát és nem *jam*). A szókezdő i-j-re való átírása úgy vélem kellően indokolható a magyarországi gyakorlattal, s mint helyi sajátosság megtartható a hazai források esetében. A két pontos y-t a MOE szabályzata elveti, s a nemzetközi szabályzatok sem ismerik el megtartásának jogosultságát. E pontban eltér a véleményem a vitaanyag készítőjétől, s inkább a nemzetközi gyakorlat követését javaslom.

Még egy pontban tapasztaltam eltérést a korábbi magyar szabályzatok és a felkért vitaanyag-készítők, Oborni Teréz és Soós István javaslatai között, mégpedig a dátum esetében. Mindketten az eredeti dátum megtartását javasolják, miközben a MOE és az 1920-as szabályzat is annak átírását javasolja. Magam részéről nem látom okát a korábbi gyakorlattól való eltérésnek, a dátum feloldásának.

A viszonylag egységes szabályozás ellenére, ha felütünk néhány forráskiadványt, a vártnál színesebb képpel találjuk szemben magunkat. A munkák többsége a bevezetőben deklarálja, hogy a kiadásban humanista ortográfiát fogja követni, de a szövegekben ez nem tükröződik vissza. A közlések másik része a forrás eredeti betűkészletének visszaadására törekszik. ismét más kiadások a humanista alap mellett számos egyedi sajátosságot hagynak meg.

Joggal tehető fel a kérdés, mi a sokszínűség oka. A válasz nem egyszerű. Részben az egyetemi képzés, pontosabban egyetemi képzetlenség áll a háttérben, ahol viszonylag kevés lehetőség nyílik arra, hogy a történelemszalántákban kialakuljanak azok a filológiai készségek, amelyek nélkül nem lehetséges komoly, értsd forrásokkal dolgozó történészi munka. Ráfoghatjuk továbbá – nem kevés joggal — a nagy forráskiadási sorozatok, pontosabban az ezek kapcsán törvényszerűen kialakuló műhelyek hiányára, amelyek vonzásában akarva-akaratlan viszonylag sok történész sajátíthatná el a forráskiadáshoz szükséges ismereteket, tanulhatná meg azt a fegyelmet, amely nélkül nem lehet következetes forráskiadást végezni. A harmadik ok még

prózaibb: a forráskiadás alapjául szolgáló levéltári források túlságosan sokszínűek, hogy egy szabályzat satujába maradéktalanul befoghatók lennének. A humanista átírás jól alkalmazható az elbeszélő forrásokon túl a kormányzati szervek működése során keletkezett iratokra, a misszilisek döntő többségére stb. Nem tartom azonban minden esetben indokoltnak a gazdaságtörténeti források humanista alapú közlését, gondolok itt mindenekelőtt az urbáriumokra, összeírásokra, számadásokra. Nem véletlen, hogy az egyetlen szabályzat, amely latin források esetében is az eredeti központosítás megtartásával betűhív átírára törekszik, egy urbárium bevezetőjében látott napvilágot.² Talán a gazdaságtörténeti források egy részét nem is kellene teljes terjedelemben közölni, hanem elég lenne táblázatos formában való megjelentetésük. A magánírásbeliség egyes irattípusainál is okot látok több engedményre, pl. naplók esetében, ahol az egyéni sajátosságok erőteljesebb megőrzése a naplóíró személyiségének, műveltségnek jobb megismerése miatt indokoltnak látszik. A hagyatéki leltárak, könyvleltárak szintén olyan forráscsoportot képviselnek, ahol az egyéni sajátosságok megőrzése érdemesnek látszik, mindenekelőtt fontosnak tartom eltérve az általános gyakorlattól a rövidítések feloldásának jelölését, hiszen e források esetében sok rövidítés feloldása többesélyes.

A források szerinti megosztás mellett szeretnék még egy szempontra, a kor szerinti megosztásra utalni. A konferencia szervezői három részre választották a latin szövegeket, középkori, koraiújkorai és újkorai forrásokra. Ezzel a felosztással nem értek egyet. A középkori latinság különállását nem vitatom, de koraiújkorai- és újkorai latinságnál a latin nyelv használatában (nyelvi struktúra, helyesírás) nem következett be a XVII–XVIII. század során olyan változás, amely ezt a megkülönböztetést indokoltá tenné. Jól látható ez abból is, hogy a Soós István által elkészített XVIII–XIX. századot tárgyaló vitaanyag alapelvei megegyeznek a koraiújkorai kiadási szabályzat alapelveivel.

Végezetül csak annyit, hogy a viszonylag egységes humanista átírási gyakorlat ellenére aki forrásokat ad ki, az nem kerülheti el, hogy a források jellegéhez igazodva, ki ne alakítsa a maga forráskiadási gyakorlatát. A Magyar Történelmi Társulat 1920-as, illetve a MOE 1974-es, valamint e konferenciáról megjelenő kötet segítségével mindez nagyobb erőfeszítés nélkül lehetséges. Amit még lényegesnek tartok, az elsősorban a következetesség, a forráskiadás bevezetőjében meghatározott irányelvek következetes véghezvitele.

---

2 *Jakó Zsigmond: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kolozsvár, 1944. 438. p.*

